

Piotr Olechowski

Instytut Strat Wojennych
im. Jana Karskiego w Warszawie
ORCID: 0000-0003-4108-2682

Przegląd współczesnych ukraińskich rozpraw naukowych, dotyczących przebiegu II wojny światowej na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej

Słowa kluczowe

Lwów, Tarnopol, Galicja Wschodnia, II wojna światowa, ZSRR, historia Polski

Streszczenie

Tekst dotyczy analizy treści dwóch rozpraw naukowych, obronionych w ostatnich latach na ukraińskich uczelniach wyższych, odnoszących się do przebiegu II wojny światowej na dawnych ziemiach wschodnich II RP. Zaprezentowano w nim główne tezy, a także bazę źródłową dysertacji dotyczących dwóch tygodni we Lwowie w okresie zmiany okupanta (koniec czerwca – początek lipca 1941 roku) oraz sytuacji na ziemi tarnopolskiej w latach 1939–1941. Publikacja tego rodzaju zestawienia, wraz z podaniem źródła dostępu do całości maszynopisów analizowanych prac, ma na celu umożliwienie polskim historykom zapoznanie się z najnowszymi ustaleniami badaczy ukraińskich.

Uwagi wstępne

Trwająca od ponad dwóch lat zmasowana agresja zbrojna Federacji Rosyjskiej na Ukrainę zdecydowanie nie sprzyja kontynuowaniu pracy badawczej przez tamtejszych historyków. Zamknięte w dużej mierze archiwa i biblioteki, brak możliwości realizacji wyjazdów zagranicznych przez mężczyzn oraz przede wszystkim niedostatek środków finansowych determinują znaczne spowolnienie postępu w działalności naukowej. Mimo to, w tamtejszych uczelniach wyższych oraz instytutach badawczych w dalszym ciągu odbywają się (oczywiście w znacznie skromniejszym wymiarze) w miarę regularne obrony rozpraw doktorskich. Wśród tematyki podejmowanej przez historyków ukraińskich nadal nie brakuje zagadnień związanych z historią ziem wschodnich II Rzeczypospolitej. W niniejszym przeglądzie zaprezentowane zostaną zatem dwie rozprawy doktorskie, poświęcone wydarzeniom II wojny światowej na obszarze Galicji Wschodniej. Dotyczą one zmian społeczno-politycznych na ziemi tarnopolskiej w latach 1939–1944 oraz wydarzeń we Lwowie w okresie kilkunastu dni z przełomu czerwca i lipca 1941 roku (wyparcie z miasta Sowietów przez okupanta niemieckiego). Analizowane rozprawy przygotowane zostały na uczelniach w Tarnopolu i Lwowie.

Lwów latem 1941 roku – mikrohistoria początków okupacji niemieckiej

Niezwykle rzadko tematyka badawcza podjęta w ramach rozprawy doktorskiej dotyczy okresu tak krótkiego, jak zaledwie kilkanaście dni. Tego rodzaju cezura wydaje się bowiem zbyt skromna, aby w należyty sposób przedstawić dogłębną analizę wybranego zjawiska. Niemniej, biorąc pod uwagę intensywność działań w okresie II wojny światowej, a zwłaszcza wydarzeń następujących w czasie zmiany okupacji danego terenu, tego rodzaju inicjatywę badawczą można uznać za niezwykle interesujący przykład mikrohistorii. Dodatkowo, biorąc pod uwagę mnogość zdarzeń następujących po sobie w ciągu wspomnianych kilkunastu dni, powstaje szansa na ukazanie ich przebiegu w sposób wyczerpujący.

Przedmiotem badań Mykoły Balabana stał się Lwów w lecie 1941 roku. Rozprawa zatytułowana *Lwów podczas pierwszych dwóch tygodni wojny niemiecko-radzieckiej (22.06–05.07.1941): mikrohistoria przemocy*¹ powstała na Ukraińskim Katolickim Uniwersytecie we Lwowie,

¹ М.С. Балабан, *Львів під час перших двох тижнів німецько-радянської війни (22.06–04.07.1941): Мікроісторія насильства*, кваліфікаційна наукова

zaś jej publiczna obrona odbyła się pod koniec grudnia 2023 roku w lwowskim Instytucie Ukrainoznawstwa im. Iwana Krypjakewycza Narodowej Akademii Nauk Ukrainy.

Analizowana praca liczy 234 strony maszynopisu, w tym 213 tekstu zasadniczego. Została podzielona na pięć rozdziałów, uzupełnionych o wstęp, zakończenie, wykaz skrótów oraz spis wykorzystanych źródeł i opracowań. Autor nie zdecydował się na zamieszczenie jakichkolwiek dodatków czy aneksów, co dziwi w przypadku podjęcia badań nad tak krótkim okresem w dziejach Lwowa. Można było przecież pokusić się choćby o przytoczenie w tabelach nazwisk osób zamordowanych bądź to przez Sowieców przed opuszczeniem miasta, bądź przez Niemców tuż po jego zajęciu. To samo dotyczy zachowanych zdjęć z epoki czy też materiałów prasowych. Taki zabieg niewątpliwie mógłby w znaczący sposób wzbogacić treść analizowanej rozprawy.

Przyjęte przez Autora cezury wyznaczają z jednej strony początek wojny niemiecko-radzieckiej (uznawanej w czasach ZSRR za rozpoczęcie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej), z drugiej zaś zbiorowe morderstwo polskich uczonych na Wzgórzach Wuleckich we Lwowie. Takie podejście można uznać za prawidłowe, choć nie oznacza ono, iż w późniejszych miesiącach okupacji niemieckiej nie dokonywano innych zbrodni skierowanych przeciwko ludności cywilnej.

Oczywistym jest, że każda rozprawa doktorska oprócz zasadniczej tematyki wynikającej z jej tytułu, wymaga również zamieszczenia stosownego wprowadzenia, ukazującego wcześniejsze wydarzenia. Ich analiza jest zatem jak najbardziej pożądana, gdyż taki zabieg w należyty sposób wprowadzi czytelnika do zasadniczej treści, pozwalając mu zarazem zrozumieć szerszy kontekst przedmiotu badań. Proporcje muszą jednak w należyty sposób zachowane w odniesieniu do tytułu pracy – inaczej mówiąc, pod względem objętości zasadnicza analiza badawcza nie powinna być mniejsza niż opis wcześniejszych wydarzeń. Z takim zjawiskiem mamy niestety do czynienia w przypadku pracy doktorskiej autorstwa M. Balabana.

Patrząc bowiem na spis treści rozprawy², już na pierwszy rzut oka wyraźnie widać, że w zasadzie wyłącznie rozdziały czwarty (*Przemoc antyżydowska*) i piąty (*Przemoc antypolska*) w pełni odnoszą

праця на правах рукопису, Львів 2023, сс. 234, <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=820> [dostęp: 12.02.2024].

² Ibidem, s. 15.

się do jej tytułu. Łącznie zatem niespełna 90 stron spośród 213, na których zamieszczono tekst zasadniczy pracy doktorskiej (zaledwie nieco ponad 40% treści całości) dotyczy przedmiotowych wydarzeń we Lwowie od 22 czerwca do 4 lipca 1941 roku. Można jedynie domniemywać, dlaczego autor zdecydował się przedstawić całość swej analizy badawczej właśnie w takim ujęciu. Czy wynikało to ze świadomości, że niezwykle trudno jest stworzyć rozprawę doktorską dotyczącą zaledwie kilkunastu dni, czy też raczej z braku dostatecznej ilości materiału źródłowego?

Pierwszy rozdział pracy M. Balabana dotyczy – zgodnie z przyjętymi w nauce ukraińskiej zasadami – kwestii historiograficznych, źródłowych i metodologicznych. Oprócz analizy zasobów archiwalnych (przede wszystkim zgromadzonych na Ukrainie oraz w Niemczech), autor skupił się na przedstawieniu dotychczasowych opracowań naukowych, nawiązujących do podjętego przez niego tematu badawczego, w sposób zarówno bezpośredni, jak i pośredni³. Szkoda, że pominął w tym zakresie prace polskich historyków (m.in. Włodzimierza Bonusiaka, Sławomira Kalbarczyka, Rafała Wnuka czy Damiana Markowskiego⁴), które również mogłyby sporo wnieść do treści dysertacji.

Rozdział drugi analizowanej pracy zatytułowany został *Masowa przemoc we Lwowie przed latem 1941 r.* Patrząc na treść tej części dysertacji, nasuwa się pytanie czy naprawdę pisząc o wydarzeniach z 1941 roku w pracy naukowej, jest sens odwoływać się do przykładów przemocy z okresu przed nadaniem Lwowowi praw miejskich (niemal 700 lat wcześniej). Taki zabieg mógłby być uzasadniony w przypadku pracy o charakterze mocno popularnym, ukazującej dzieje miasta w ujęciu całościowym⁵. Jednakże w przypadku rozprawy doktorskiej, obejmującej jedynie kilkanaście dni z okresu II wojny światowej, zupełnie nielogiczne jest przytaczanie w treści wydarzeń z okresu średniowiecza. Zasadnicza treść rozdziału dotyczy co prawda okresu międzywojennego i lat 1939–1941, jednak-

³ Ibidem, s. 36–47.

⁴ W. Bonusiak, *Kto zabił profesorów lwowskich?*, KAW, Rzeszów 1989; R. Wnuk, „Za pierwszego Sowietą”. *Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939–czerwiec 1941)*, IPN, Warszawa 2007; S. Kalbarczyk, *Kazimierz Bartel (1882–1941). Uczony w świecie polityki*, IPN, Warszawa 2015; D.K. Markowski, *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych*, IPN, Warszawa 2018.

⁵ M.C. Балабан, op. cit., s. 47–51.

że – w mojej opinii – właśnie od tych wydarzeń powinna rozpocząć się narracja w drugim rozdziale. Autor streścił w tym miejscu dzieje Lwowa w okresie międzywojennym oraz podczas pierwszej okupacji radzieckiej, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktów na tle narodowościowym (polsko-ukraińsko-żydowskim). W tej części dysertacji trafiają się także niezrozumiałe błędy o charakterze czysto technicznym (pusta strona przed kolejnym rozdziałem czy też zapisy odmienną czcionką fragmentów tekstu niebędących bynajmniej cytatami)⁶. Nie jest to jedyna tego rodzaju pomyłka w tekście rozprawy, gdyż w spisie treści zamieszczono również wyrwane z kontekstu zdanie, które zdecydowanie nie pasuje do tego miejsca⁷. Tego rodzaju zaniedbania nieuchronnie sprawiają wrażenie, iż praca postawiła w zbyt pośpiechu, bez należytego dystansu i korekty autorskiej.

Rozdział trzeci dotyczy okresu 1939–1941 w ujęciu przemocy nowej władzy w stosunku do mieszkańców Lwowa i okolic. W istocie jednak najważniejszym aspektem tej części dysertacji jest okres tuż przed rozpoczęciem wojny niemiecko-radzieckiej w czerwcu 1941 roku. Najwięcej miejsca Autor poświęcił bowiem sytuacji w lwowskich więzieniach oraz ostatnim dniom panowania Sowieców w mieście. Wiele opisów dotyczy również działalności ukraińskiego podziemia niepodległościowego, w przeciwieństwie do aktywności polskich struktur tego typu. M. Balabanowi udało się jednak dość szczegółowo przedstawić sytuację w radzieckich aresztach na terenie Lwowa i okolic tuż przed ich przymusową „ewakuacją”, oznaczającą w praktyce masowe zabójstwo niemal wszystkich osadzonych⁸.

Jak już wspomniano, dopiero od czwartego rozdziału dysertacji Autor rozpoczyna narrację w sposób właściwy nawiązującą do tytułu. Ta część pracy poświęcona została tragicznej doli ludności żydowskiej w analizowanym okresie. Nie brakuje jednak także odwołania do prób podjętych przez Ukraińców w zakresie utworzenia własnej państwowości, pod patronatem III Rzeszy. Co ważne, Autor przeanalizował również przestrzeń miejską Lwowa oraz stosunki sąsiedzkie, które – na kilku przykładach – pokazał jako elementy odgrywające kluczową rolę w zakresie możliwości uniknięcia śmierci w warunkach wojennych⁹.

⁶ Ibidem, s. 205.

⁷ Ibidem, s. 15.

⁸ Ibidem, s. 115–117.

⁹ Ibidem, s. 117–185.

Znacznie skromniej M. Balaban potraktował w rozdziale piątym „przemoc przeciwko Polakom”, poświęcając temu zagadnieniu zaledwie 20 stron, podczas gdy analogicznie w stosunku do Żydów w rozdziale czwartym przygotował ich niemal 70. Oprócz charakterystyki przybyłych do Lwowa niemieckich oddziałów specjalnych, autor przedstawił okoliczności aresztowania polskich uczonych, których następnie na początku lipca 1941 roku brutalnie zamordowano na Wzgórzach Wuleckich. Uczynił to jednak nad wyraz skromnie, poświęcając temu zagadnieniu jedynie trzy strony, co prowadzi do wniosku, że w istocie przytoczył co najwyżej obecne już w obiegu naukowym tezy dotychczas sformułowane przez badaczy tej zbrodni (w dodatku nie wszystkie)¹⁰.

We wnioskach końcowych M. Balaban stwierdził, iż podjęcie przez niego tego zagadnienia badawczego miało na celu wyjście poza „narrację narodową” w zakresie analizy przemocy wojennej we Lwowie we wskazanym okresie. Zauważył, że wszystkie masowe zabójstwa w mieście przeprowadzono w czworokącie: od ul. Zamarynowskiej na północy, poprzez początek ul. Janowskiej i Gródeckiej na zachodzie, do początku ul. Łyczakowskiej na wschodzie. Ponadto zarówno Sowieci, jak i Niemcy przeprowadzili swoje działania w sposób agresywny, nie chcąc dopuścić do tego, aby jakiegokolwiek osoby mogły stać się ich świadkami.

Nie sposób jednak nie odnieść wrażenia, że konkretne grupy narodowe w pracy M. Balabana zostały potraktowane w zupełnie różny sposób. Analizując przedmiotową rozprawę, trudno nie przyznać, że w istocie dotyczy ona niemal wyłącznie zagłady ludności żydowskiej, zaś kwestia mordu na polskich uczonych została potraktowana jedynie jako „dodatek”, umożliwiający uzasadnienie końcowej cezur dysertacji.

Autor skorzystał z niezwykle szerokiej bazy źródłowej, sięgając łącznie do zasobów kilkunastu archiwów zlokalizowanych na terenie czterech państw (Polski, Ukrainy, Izraela i Niemiec)¹¹. Zawarte w bibliografii szczegółowe wskazówki, zawierające dokładne opisy poszczególnych zespołów archiwalnych, z całą pewnością mogą stanowić interesującą wskazówkę dla innych historyków, podejmujących w swych badaniach analogiczną tematykę.

W pracy trafiają się także (dość liczne) błędy w zapisach polskojęzycznych (przykładowo: „Czerwony Shtandar” zamiast prawidłowo-

¹⁰ Ibidem, s. 186–205.

¹¹ Ibidem, s. 214–218.

wo „Czerwony Sztandar”; „Zapaliec” zamiast Zapalec lub „żydów” zamiast Żydów¹²). Jak już wspomniano, dość skromnie została również wykorzystana literatura w języku polskim.

Próbując zatem podsumować rozprawę doktorską Mykoly Balabana, można stwierdzić, że Autor poświęcił sporo czasu na przeprowadzenie wielu kwerend archiwalnych w rozmaitych instytucjach. Czy jednak zgromadzony materiał został wykorzystany w sposób właściwy oraz w pełni należyty można co do tego mieć już pewne wątpliwości. Niemniej, uwzględnione w rozprawie materiały źródłowe mogą z pewnością posłużyć polskim historykom jako punkt odniesienia we własnych badaniach.

Ziemia tarnopolska w latach 1939–1941

Dzieje ziemi tarnopolskiej w historiografii zarówno polskiej, jak i ukraińskiej zdecydowanie rzadziej stanowią obiekt zainteresowania badaczy niż historia Lwowa, Stanisławowa i okolic tych miast. Tym bardziej cieszy więc fakt powstania niezwykle obszernej (niemal 600-stronicowej) rozprawy poświęconej sowietyzacji ziemi tarnopolskiej w okresie od września 1939 do czerwca 1941 roku. Dysertacja zatytułowana *Społeczno-polityczne i socjalno-ekonomiczne transformacje na ziemi tarnopolskiej (wrzesień 1939–czerwiec 1941 r.)*¹³ została przygotowana przez Leonida Krawczuka na Tarnopolskim Narodowym Uniwersytecie Pedagogicznym im. Wołodymyra Hnatiuka w 2019 roku. Publiczna obrona dysertacji odbyła się natomiast na Wydziale Historycznym Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki.

Strukturę pracy tworzy z siedem rozdziałów, uzupełnionych o wstęp, zakończenie, wykaz bibliograficzny, a także niezwykle obszerny (niemal 50 stron) aneks, zawierający różnego rodzaju dane statystyczne, materiały źródłowe i prasowe¹⁴. Już na wstępie analizy trzeba więc przyznać, że tego rodzaju drobiazgowość jest czymś niezwykle rzadko spotykanym wśród historyków.

W pierwszym rozdziale L. Krawczuk skupił się na kwestiach me-

¹² Ibidem, s. 223, 229, 232.

¹³ Л.В. Кравчук, *Дисертація Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації на Тернопільщині (вересень 1939–червень 1941 рр.)*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Тернопіль 2019, сс. 576, https://shron1.chtyvo.org.ua/Kravchuk_Leonid/Suspilno-politychni_ta_sotsialno-ekonomichni_transformatsii_na_Ternopilschyni_veresen_1939_cherven.pdf? [dostęp: 12.02.2024].

¹⁴ Ibidem, s. 523–568.

todologicznych oraz przedstawił bazę źródłową, a także dotychczasowe osiągnięcia historiografii, dotyczące podejmowanego tematu. Dokonał przy tym klasyfikacji i scharakteryzował dokumenty zgromadzone w archiwach centralnych w Kijowie (Centralne Państwowe Archiwum Wyższych Organów Władzy i Kierownictwa Ukrainy, Centralne Państwowe Archiwum Organizacji Społecznych Ukrainy, Wydzielone Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Kijowie), a także w archiwum obwodowym w Tarnopolu. Co zrozumiałe, najwięcej miejsca poświęcił w tym zakresie właśnie tej ostatniej instytucji, tworząc niemalże gotowy inwentarz archiwalny, dotyczący wszystkich zespołów, zawierających dokumenty odnoszące się do analizowanego okresu¹⁵. Tego rodzaju zestawienia (niezwykle szczegółowe) pozwala zatem zapoznać się z bazą źródłową Państwowego Archiwum Obwodu Tarnopolskiego bez konieczności wyjazdu, co ma szczególne znaczenie w obecnej sytuacji geopolitycznej. Sporo miejsca L. Krawczuk poświęcił także wydawnictwom źródłowym, zawierającym opublikowane dokumenty różnych proveniencji, analizując ich zawartość w kontekście historii ziemi tarnopolskiej lat 1939–1941¹⁶. Również w tym zakresie jest to praktycznie gotowy przewodnik dla innych badaczy, gdyż wskazuje on w zasadzie wszystkie tego rodzaju publikacje źródłowe.

Drugi rozdział pracy Autor poświęcił sowietyzacji społeczno-politycznej sfery życia ziemi tarnopolskiej jesienią 1939 roku. Skupił się w tym zakresie przede wszystkim na instalacji radzieckiego aparatu władzy w regionie oraz pierwszych miesiącach jego działalności. Analizując treść tej części dysertacji, można zatem zapoznać się z wszelkimi przemianami o charakterze administracyjnym (np. utworzenie nowych rejonów w grudniu 1939 roku), jak również finansowym (zmiany podatkowe, realizacja planów budżetowych). Nie zabrakło także szczegółowych danych dotyczących reorganizacji sieci szkolnictwa, placówek służby zdrowia oraz instytucji o charakterze kulturalnym¹⁷.

Trzeci rozdział pracy L. Krawczuka dotyczy natomiast szeroko pojętych przemian zaprowadzonych przez Sowietów na obszarach wiejskich (w tym nowych metod prowadzenia tamtejszych gospodarstw). Autor przedstawił w nim okoliczności kolektywizacji wsi

¹⁵ Ibidem, s. 80–108.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, s. 116–173.

oraz próby zaprowadzenia na ziemi tarnopolskiej innych radzieckich metod prowadzenia gospodarstwa (m.in. Stacji Maszynowo-Traktorowych oraz przejmowania żywego inwentarza z rąk prywatnych). Wydobyte z archiwów przez L. Krawczuka niezwykle szczegółowe dane pozwalają poznać sytuację w niemal każdym punkcie nowego obwodu tarnopolskiego (liczba kołchozów wraz z podziałem na posiadane zasoby)¹⁸.

Czwarty rozdział również dotyczy zachodzących przemian o charakterze gospodarczym, jednakże odnoszących się do sfery przemysłowej. Ze względu na wybitnie rolniczy charakter obwodu (wcześniej w okresie II RP województwa) tarnopolskiego ta część dysertacji jest znacznie krótsza od poprzedniej¹⁹. Nie oznacza to jednak, że nie zawiera ona interesujących danych statystycznych czy też omówienia okoliczności nacjonalizacji zakładów i obiektów przemysłowych. Na podstawie konkretnych przykładów Autor przedstawił wiele procesów przejmowania dotychczasowego mienia prywatnego, które przechodziło na własność państwa. Niektóre zapisy są jednak mocno kontrowersyjne i nie powinny znaleźć się w opracowaniu o charakterze naukowym (jak choćby „za czasów polskiej okupacji” – w odniesieniu do całego okresu międzywojennego)²⁰.

Piąta część dysertacji dotyczy przemian w zakresie socjalistycznej rekonstrukcji sfer nieprodukcyjnych, a więc służby zdrowia, handlu oraz kwestii komunalno-bytowych w życiu codziennym społeczeństwa²¹. Jakkolwiek nie można negować zmian zaprowadzonych w powyższym zakresie przez Sowietów (choćby znacznego rozszerzenia sieci placówek medycznych, choć ich jakość pozostawiała wiele do życzenia, gdyż oficjalnie za tego rodzaju punkt uznawano nawet wiejską chatę z jednym łóżkiem), to jednak w wielu miejscach autor wyraźnie posłużył się językiem źródeł, bez krytycznej analizy. W pracy naukowej napisanej w 2019 roku nie można bowiem zamieszczać zdań „nowa władza, otrzymawszy od pańskiej Polski”²². Co jednak intrygujące, w zakresie regulacji handlu oraz zmian o charakterze komunalno-bytowym, L. Krawczuk jest już mocno

¹⁸ Ibidem, s. 174–236.

¹⁹ Ibidem, s. 237–263.

²⁰ Ibidem, s. 246.

²¹ Ibidem, s. 264–319.

²² Ibidem, s. 278.

krytyczny w stosunku do radzieckich porządków²³. Czy nie można było zatem zastosować takiego podejścia wobec treści dokumentów archiwalnych przy każdym podrozdziale dysertacji?

Rozdział szósty autor poświęcił sowietyzacji oświaty, skupiając się na kwestiach ideologicznych, metodologicznych oraz zabezpieczeniu kadr, bazy szkolnej i formach narzucających nowe porządki²⁴. Zwrócił przy tym uwagę, że daleko idące zmiany objęły nie tylko placówki oświatowe, ale także wiele innych sfer życia codziennego dzieci i młodzieży, jak choćby organizację ich czasu wolnego przez instytucje państwowe. W założeniu uczeń miał pozostawać pod wpływem radzieckiej ideologii nie tylko w czasie przebywania w murach szkolnych. Kolejny raz zdecydowanie razi jednak przyjęty przez autora język źródeł, mówiący o „zjednoczeniu we wrześniu 1939 r. ziem Zachodniej Ukrainy z ZSRR”²⁵.

Ostatni rozdział L. Krawczuk poświęcił natomiast analizie próby transformacji sfery kultury duchowej społeczeństwa. Przedstawił w nim środki masowego przekazu (przede wszystkim ówczesną prasę) oraz ośrodki o charakterze kulturalnym, mające w założeniu władz ukształtować nowego, radzieckiego człowieka na ziemi tarnopolskiej. Podobnie jak w kwestiach oświatowych, tak również tym razem podkreślił, że nowe państwo dążyło do całkowitej kontroli nad swymi obywatelami, dbając o właściwy kierunek jego rozwoju duchowego na każdym kroku (zwłaszcza w czasie wolnym)²⁶.

Czytając wnioski końcowe dysertacji L. Krawczuka, kolejny raz można odnieść wrażenia, jakby praca powstała nie w 2019 roku, lecz co najmniej kilkadziesiąt lat wcześniej. Jak bowiem skomentować można zapisy w rodzaju „przyłączenie Zachodniej Ukrainy do ZSRR we wrześniu 1939 r. (...) z perspektywy historycznej stanowiło ważny krok na drodze do niezależności”²⁷.

Jak już wspomniano, umieszczony na końcu dysertacji obszerny aneks zawiera m.in. wycinki prasowe, zestawienia statystyczne (dotyczące choćby budżetów, sieci szkół i przedszkoli, bibliotek, punktów opieki zdrowotnej czy planu zasiewów poszczególnych ośrodków obwodu tarnopolskiego w 1940 roku). Bez wątplenia za-

²³ Ibidem, s. 297 i 319.

²⁴ Ibidem, s. 320–371.

²⁵ Ibidem, s. 351.

²⁶ Ibidem, s. 371–415.

²⁷ Ibidem, s. 422.

tem każdy polski historyk podejmujący w swych badaniach tematykę związaną z ziemią tarnopolską w latach 1939–1941, powinien sięgnąć do powyższych danych.

Zupełnie niezrozumiały jest jednak zastosowany w wykazie bibliograficznym (skądinąd imponującym, bo liczącym w sumie aż 986 pozycji) brak podziału na źródła archiwalne, dokumenty opublikowane, prasę i opracowania. Autor zdecydował się bowiem umieścić wszystkie wykorzystane w rozprawie pozycje w jednym ciągu, co niestety znacznie utrudnia ich lokalizację czytelnikowi, a także sprawia wrażenie dużej niespójności. Ponadto w zapisach dotyczących prac polskich autorów trafiają się niestety liczne błędy, przykładowo: „schodnich” zamiast „wschodnich”; „Iljuszyn” zamiast „Iljuszyn”; „Histocrycy” zamiast „historycy”²⁸.

Dysertacja Leonida Krawczuka jest więc interesującym opracowaniem, po które z całą pewnością warto sięgnąć, podejmując próbę badania innych ziem wschodnich II RP w latach 1939–1941. Niemniej – podobnie jak w przypadku pracy z dokumentacją wytworzoną w tymże okresie – należy jednoznacznie odrzucić ideologiczny język, który spotykamy zarówno w materiałach z epoki, jak również (niestety) w powyższej dysertacji.

Podsumowanie

Próbując zatem podsumować zawartość dwóch przeanalizowanych wyżej rozpraw naukowych, trzeba przyznać, że ich ocena nie może być jednoznaczna. Autorzy sięgnęli bowiem po imponujące zasoby źródłowe, jednak nie zostały one wykorzystane w całości (dysertacja M. Balabana) albo po prostu przepisane bez należytego krytycyzmu, który powinien cechować zawodowego historyka (dysertacja L. Krawczuka). W obu przypadkach widać natomiast (niestety) wyraźny zamiar umniejszenia bądź jawnego deprecjonowania roli, jaką odegrało państwo polskie i jego obywatele (także jako ofiary systemów totalitarnych) na ziemiach Galicji Wschodniej.

Piotr Olechowski

²⁸ Ibidem, s. 452–453.

Bibliografia

Niepublikowane maszynopisy rozpraw naukowych

- Балабан Микола Степанович, *Львів під час перших двох тижнів німецько-радянської війни (22.06–04.07.1941)*, Мікроісторія насильства, кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Львів 2023, сс.234, <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=820> [dostęp: 12.02.2024].
- Кравчук Леонід Васильович, *Дисертація Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації на Тернопільщині (вересень 1939 – червень 1941 рр.)*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Тернопіль 2019, сс.576, https://shron1.chtyvo.org.ua/Kravchuk_Leonid/Suspilno-politychni_ta_sotsialno-ekonomichni_transformatsii_na_Ternopilschyni_veresen_1939__cherven.pdf? [dostęp: 12.02.2024].

Opracowania

- Bonusiak Włodzimierz, *Kto zabił profesorów lwowskich?*, KAW, Rzeszów 1989.
- Kalbarczyk Sławomir, Kazimierz Bartel (1882–1941). *Uczony w świecie polityki*, IPN, Warszawa 2015.
- Markowski Damian Karol, *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych*, IPN, Warszawa 2018.
- Wnuk Rafał, *„Za pierwszego Sowietą”. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939–czerwiec 1941)*, IPN, Warszawa 2007.

A review of contemporary Ukrainian scientific dissertations on the course of World War II in the former eastern lands of the Republic of Poland

Keywords

Lviv, Ternopil, Eastern Galicia, World War II, USSR, Polish history

Abstract

The text concerns an analysis of the content of two scientific dissertations, defended in recent years at Ukrainian institutions of higher education, relating to the course of the World War II in the former eastern lands of the Republic of Poland. It presents the main theses as well as the source base of dissertations on the two weeks in Lviv during the change of occupants (late June – early July 1941) and the situation in Ternopil in 1939–1941. The publication of such a juxtaposition, together with the source of access to the entire typescripts of the dissertations analysed, is intended to enable Polish historians to familiarise themselves with the latest findings of Ukrainian researchers.

Ein Überblick über zeitgenössische ukrainische wissenschaftliche Abhandlungen über den Verlauf des Zweiten Weltkriegs in den ehemaligen Ostgebieten der Republik Polen

Schlüsselwörter

Lwow, Tarnopol, Ostgalizien, der Zweite Weltkrieg, UdSSR, Geschichte Polens

Zusammenfassung

Der Text betrifft eine inhaltliche Analyse zweier wissenschaftlicher Abhandlungen, die in den letzten Jahren an ukrainischen Universitäten verteidigt wurden und sich auf den Verlauf des Zweiten Weltkriegs in den ehemaligen Ostgebieten der Zweiten Republik beziehen. Er stellt die Hauptthesen sowie die Quellenbasis der Abhandlungen über die zwei Wochen in Lwow während des Besatzerwechsels (Ende Juni – Anfang Juli 1941) und die Situation in der Region Tarnopol in den Jahren 1939–1941 dar. Die Veröffentlichung einer solchen Aufstellung sowie die Bereitstellung des Zugangs zu den gesamten Manuskripten der analysierten Werke soll es den polnischen Historikern ermöglichen, sich mit den neuesten Feststellungen der ukrainischen Forscher vertraut zu machen.

Обзор современных украинских научных трудов о событиях Второй мировой войны, происходивших на бывших восточных рубежах Польши

Ключевые слова

Львов, Тернополь, Восточная Галичина, Вторая мировая война, СССР, история Польши

Резюме

Настоящая статья посвящена анализу содержания двух диссертаций, защищенных в последние годы в украинских вузах, которые были посвящены событиям Второй мировой войны, происходившим на бывших восточных рубежах Польши. В статье содержатся основные тезисы, а также приводятся основные источники, используемые при написании диссертации, в которых описывается двухнедельный период смены оккупации во Львове (конец июня – начало июля 1941 г.), а также ситуация на Тернопольщине с 1939 по 1941 г. Публикация подобного сборника с указанием места хранения полных машинописных версий анализируемых работ призвана дать польским историкам возможность ознакомления с результатами последних изысканий украинских ученых.